

İÇİN EDATININ STANDART DIŐI KULLANIMI

Perihan ÖLKER*

ÖZ

Tek başlarına herhangi bir anlamı olmayan ancak cümlede bulunduğu yer itibarıyla bir anlam kazanan edatlar Türkçede genel olarak isim soylu kelime türleriyle birlikte kullanılır. İsimlerden sonra gelecek onları fiile ya da cümledeki başka herhangi bir öğeye bağlama görevini üstlenmişlerdir. Ancak bu noktada bazı istisnai durumlar mevcuttur. *Diye* edatı bu isim soylu kelimelerin dışında çekimli fiillerden sonra da gelecek bir tür aktarım cümlelerini ana fiile bağlama vazifesini taşır. *Gibi* edatının ise sıfat-fiillere gelmiş olduğu kabul edilir. Ancak bu çalışmayla edatların da isim soylu kelime türlerinin haricinde çekimli fiillere gelebileceğine dair bir örnek ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada *için* edatının kökeni hakkında Türkiye Türkçesine kadar kullanım şekilleri konusunda genel kabul görmüş bilgiler aktarılmıştır. Bunların dışında Karahanlı Türkçesinden başlayarak Modern Türkiye Türkçesine kadar, edatın üçüncü şahıs emir kipiyle birlikte kullanımı ilk kez bu çalışmayla tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kullanım şeklinin sebebi tartışılmış emir kipinin anlatımı keskinleştirici, ifadeyi vurgulayıcı özelliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Türkçe dilbilgisi, edat, için edatı, emir kipi.

---

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, pakkus@selcuk.edu.tr

NON-STANDART USING OF İÇİN POSTPOSITION

ABSTRACT

Postpositions, which do not have a meaning on their own but gain a meaning by virtue of the place they occupy in the sentence, are usually used together with verbal nouns in Turkish. They follow nouns and assume the task of linking them to a verb or another element in the sentence. However, there are some exceptions. The postposition *Diye* comes, apart from these verbal nouns, after conjugated verbs and fulfils the task of linking reported sentences to the main verb. On the other hand, the postposition *Gibi* is thought to come after participles. However, in this study, an example is presented to show that postpositions can come after conjugated verbs apart from verbal nouns. This study provides views about the origins of the postposition *için* and recounts generally agreed-upon information about its use from historical dialects to Turkish of Turkey. Apart from these, from the Karahanlı Turkish to modern Turkey Turkish the use of the postposition with the third person imperative form was identified and assessed for the first time in this study. The reasons for this form of use were discussed and the aspect of the imperative that sharpens and emphasizes expression was stressed.

Key Words: Turkish, Turkish grammer, postposition, the postposition için, the imperative.

1. EDAT

Edatlar yalnız başlarına bir anlam ifade etmeyen, cümlede kelime ve kelime grupları arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere dir. Bu doğrultuda edat terimini açıklayan bazı ayrıntılı tanımlamalar mevcuttur:

Arapça bir kelime olan edat “alet” ve “vasıta” demektir. Onun gramerdeki mana ve yerini tespit ederken de bu asli manasını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim, bir gramer unsuru olarak edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa yarayan alet sözlere dir, vasitalardır. Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse, denilebilir ki edatlar dilin mantiki kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcıdır. Bu bakımdan vazife itibarı ile isim çekim eklerine benzerler (Hacıeminoğlu 1992: V).

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere dir: için, ile, gibi, kadar, göre, doğru, başka, dolayı, beri, ötürü, öte, yana, itibaren, nazaran vb. (Korkmaz 2009: 1052).

Türk Dillerinde Sontakılar adlı çalışmasında Li edat terimini sontakı ile karşılamaktadır:

Ad, adıl ve ortaçlardan sonra gelerek bağlı olduğu ad, adıl ve ortaçla tümcenin öteki öğeleri arasında zaman, mekan, yön, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran sözcüklere sontakı denir. Her sontakı, ad, adıl ve ortaçlarla birleşirken değişik durum ekleri ister. Bu özellik, bir yandan sontakının kökeni ile, bir yandan da anlam ve işlevi ile ilgilidir. Türkiye Türkçesinde sontakı yerine son çekim edatı veya ilgeç terimi de kullanılmaktadır (Li 2004: 25).

Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı üzere edatlar cümlede isim, isim soylu kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlayarak görevini yerine getirir, tek başına herhangi bir anlama sahip değildir. Anlam ilişkisini bağladığı ve bağlandığı kelime ve kelime gruplarıyla sağlar. Tanımlarda da açık olduğu şekilde edatlar kesinlikle isimle kullanılabilen görevli sözlere dir.

2. İÇİN EDATI

2. 1. KÖKENİ

Ergin, *için* edatının “uç” ismine vasıta hâli ekinin gelmesiyle oluştuğunu söylemektedir (Ergin t.y.: 346-349). Bang ve Banguoğlu bu edatın yapısını uç ‘uç, nihayet’ kelimesine bağlamış, Gabain ise edatın uç >uç->üçü- “hedef almak” fiilinin “-n”li zarf-fiil şeklinden ortaya çıktığını belirtmiştir. Korkmaz’a göre ise *için* sebep anlamına gelen ‘uç’ kelimesinin iyelik eki ve ‘-n’ vasıta hâli eki almış şeklinden gelmektedir (Korkmaz 1995: 94-97). Li ise çalışmasında, böyle bir durumda orta hece ünlüsünün yumuşaması gerektiğinden bahsederek Oğuz grubundaki lehçelerde kelimenin *ucun şeklinde olması gerektiğini, *için* şekline geçişinin de inandırıcı bir şekilde açıklanamayacağını söylemektedir. Yine bu edatı “iç” kelimesiyle bağlantılı düşünenlerin olduğunu ancak *için* şeklinin yeni olması nedeniyle bunun da uygun olmayacağını belirtmektedir (Li 2004: 519).

2.2. GÖREVLERİ VE KULLANILIŞ YERLERİ

Edat, *Divanü Lügati’t-Türk*’te “sebep bildiren bir edattır.” tanımlamasıyla *uçun* şeklinde verilmektedir. Ayrıca edatın ismin yalın hâl ve iyelik ekli çekiminin yanı sıra ilgi hâli ekli zamirle kullanılışı için de örnekler Divanda yer almaktadır: *Tawar uçun Teñgri odhlamadhip* (Atalay 1998a: 86), *kuş tuzakka meñg uçun ılınur* (Atalay 1999: 368), *boğzi uçun meñglenür* (Atalay 1998b: 290), *seniñg uçun keldim* (Atalay 1998a: 76).

Hacıeminoğlu çalışmasında bu edatın, *hakkında*, *hususunda*, *dolayısıyla*, *sebebiyle*, *yüzünden*, *maksadıyla* manalarında kullanıldığını; sebep ve gaye bildiren çekim edatı olduğunu belirtmiştir. Hacıeminoğlu’na göre *için* edatı Eski Türkçede yalın hâl ile, iyelik ekli sözlerle, isim-fiillerle, ne soru zamiri ile, zamirlerin ilgi hâli ile; Karahanlı sahasında yalın hâl ile, iyelik ekli sözlerle, zamirlerin ilgi hâli ile; Harezmi sahasında yalın hâl ile iyelik ekli sözlerle, zamirlerin ilgi hâli, ne soru zamiri ile; Kıpçak sahasında yalın hâl ile, iyelik ekli sözlerle, zamirlerin ilgi hâli ile bazen de zamirlerin yalın hâli ile; Çağatay sahasında yalın hâl, iyelik ekli sözler, soru zamirleri, isim-fiil ve masdarla, zamirlerin bulunma ve ilgi hâli ile; Batı Türkçesinde yalın hâl, iyelik ekli söz, isim-fiil, masdar ve zamirlerin ilgi hâli ile; Türkiye Türkçesinde yalın hâl, iyelik ekli sözler ve zamirlerle kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992: 98-103).

Li’nin çalışmasında *için* edatı *üze*, *birle*, *teg* ile birlikte dört eski sontakıdan biri olarak belirtilmekte, maksat veya sebep gösteren bu edatın tarihî ve çağdaş lehçelerdeki kullanımına örnekler verilmektedir. Orhun

Abidelerinden başlayarak günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımlarına örnekler verilen çalışmada, Gagavuz Türkçesinden Çuvaşçaya kadar çağdaş lehçelerdeki kullanım şekilleri ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir (Li 2004: 519-531). Li'nin edatın kullanım şeklini göstermek için verdiği tüm örneklerde hemen hemen tüm tarihî ve çağdaş lehçelerdeki ortak anlamı *için*, *uğruna*, *-den dolayı*, *yüzünden* olan edat, isim soylu kelimelerden sonra gelmektedir. Hiçbir şekilde fiillerden sonra edatın kullanılmış olduğu örnek, çalışmada yer almamıştır.

Bu sontaki eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinin hemen hepsinde görülmektedir. Bu sontaki, genellikle yalın durumdaki adlar ve tamlayan durumdaki adılar ile birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır. Bu sontakının Orhun Türkçesi ile Uygurcada yükleme durumdaki 3. kişi iyelik ekli adlar ve adılar ile kullanılması, Yenisey Yazıtlarında yükleme durumdaki adlar ile de kullanılabilmesi, özellikle Çağatay veya Kıpçak grubundaki dil ve lehçelerinin birkaçında yalın durumdaki adılar ile de kullanılabilmesi, Hakasçada daha çok tamlayan durumdaki adlar ile kullanılması ve Şorcada ise çıkma durumdaki sözcükler ile kullanılması dikkate değer. Ayrıca sebep veya maksat bildiren bu sontakının Yakutçada “-e rağmen, -se de” anlamına da gelmesi dikkat çekicidir (Li 2004: 531).

şeklinde Li'nin *için* edatı hakkında durumu özetleyen açıklamasında da edatın her şekilde isim soylu kelimelerden sonra kullanıldığı açıkça ifade edilmektedir.

Tiken, çalışmasında ifade ve işlevleri açısından ayrıntılı bir şekilde ele aldığı *için* edatının sıfat-fiil, isim-fiil eki almış yani isimleşmiş fiilleri ya da yalın hâlin yanı sıra ilgi hâli ve iyelik ekleri almış isimleri, fiile bağlama görevinde kullanıldığını belirtmektedir. Yani şekil itibarıyla *için* edatı isimlerle birlikte kullanılmaktadır. Yine anlam açısından cümle içerisinde edatın “*maksat, sebep, uğruna, aleyhine, hakkında, mahsus, göre, ilgili vb.*” şeklinde anlamları ortaya koyduğu da çalışmada açıklanmaktadır (Tiken 2004: 24-26).

Oruç'un çalışmasında Oğuz sahasında *için*, *içün*, *üçin*, *üçinem*, *üçirin*, *üçün* ($< E.T. uç+u+n$) şekillerinde kullanıldığının belirtildiği *içinin*; *amacıyla*, *maksadıyla*; *sebebiyle*, *yüzünden*, *dolayısıyla*; *-dan/-den dolayı*, *ötürü*; *-a/-e özgü*, *ayrılmış*; *-e göre*; *hakkında*, *hususunda*; *oranla*, *göz önünde tutulursa*; *uğruna*, *yoluna*, *uğrunda* anlamlarında kullanıldığı ifade

edilmiştir. Oruç “*değişik gramer şekillerine getirilerek sebep, gaye, nisbet, oran, izah ve hususiyet vs. bildiren çekim edatıdır. Menşei hakkında değişik görüşler mevcuttur.*” (Oruç 1994: 364) demektedir. Bu çalışmada *için* edatının belirtilen anlam özelliklerini taşıyan örneklere çok miktarda yer verilmiştir. Ancak bu örneklerin hiçbiri çekimli bir fiille bağlantılı değildir.

İçin edatının bugüne kadar aşağı yukarı *uçun>üçün>içün>için* şeklinde bir seyir izlemiş olduğu görülmektedir.

İçim sebep edatlarından gösteren Ergin, edatın aynı zamanda isimlerin yalın hâli ile zamirlerin ilgi ve yükleme hâlleriyle birlikte kullanıldığını da belirtmektedir (Ergin t.y.: 346-349).

Korkmaz’a göre “*üçün vb. edatlar bu gün Türk dilinde genellikle isimlerde yalın, zamirlerde ilgi hâli isterler. İsimlere ve isim-fiiller yanına iyelik eklerinden sonra da gelebilirler*” (Korkmaz 1995: 94).

Korkmaz’ın çalışmasında edatlar taşıdıkları temel özelliklere göre kendi içlerinde “yapı ve kökenleri bakımından”, “kullanılış biçimleri bakımından”, “görevleri bakımından” olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Korkmaz, 2009: 1055). Kullanılış biçimleri bakımından *için* edatı yalın durum ve ilgi durumu isteyen edatlar içerisinde belirtilmekte, görevleri bakımından ise “sebep, maksat, gaye, hedef ilişkisi kuranlar” içerisinde gösterilmektedir. Çalışmada “sebep, maksat, gaye, hedef ilişkisi kuranlar” içerisinde *içinden* hemen sonra *diye* edatı gelmekte, *diyenin* açıkça çekimli fiillerden sonra kullanıldığı da örneklerde görülmektedir (Korkmaz 2009:1062-1076).

Süer Eker de adlarla eksiz olarak birleşenler ve ad ve zamirlerin ilgi durumlarıyla birleşenler arasında *için* edatını göstermektedir (Eker 2011: 383).

3. EMİR KİPİ

Emir ekleri yalnız şekil bildiren eklerdendir. Tasarlama kipi eklerinden biri olan bu ekler tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade eder, hareketin emirle yapılmasına işaret ederler. Emir şeklinde diğer fiil çekimlerinden çok farklı olarak şahısların ayrı ayrı ekleri vardır. Emir ekleri Türkçenin başından beri tam bir fiil çekim eki durumunda bulunmuşlar, fiil karakterlerini hiç bozmamışlar ve hiçbir zaman partisip şeklinde kullanılmamış, bir isim havası taşımamışlardır (Ergin t.y.: 288).

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır (Korkmaz, 2009: 665).

Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Öteki kiplerde olduğu gibi emir kipinde de, kipi dildeki kullanılış farklarının verdiği anlam ve işlev kaymaları dolayısıyla, istek, gereklilik, açıklama, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, yakarış, kargış, şaşkınlık, hayret, yeterlik, sitem, kabullenme, teslimiyet gibi çeşitli görevler tespit edilebilmektedir (Korkmaz 2009: 672-673).

Emir kipinin şahıslara göre ekler tablosu genel manada aşağıdaki gibidir[†]

	Eski Türkçe	Orta Türkçe	Çağdaş Türkiye Türkçesi
1. Teklik Şahıs	-Ayn, -yIn, -AyIn, yAn, -AyAn	-AyIn, -AyIm, -yIn, -Ay, -AyI, -yI, -GAyIn, -GAyIm, -AyUm	-AyIm
2. Teklik Şahıs	-Ø, gIl, gIn	-Ø, gIl, gIn, -GIIA, -GUI, -GUn, -kIl, -kIn	-Ø
3. Teklik Şahıs	-zU, -zUn, -çUn, -sUn	-sU, -sUn, -sUnI, -sIn	-sIn, -sUn
1. Çokluk Şahıs	-AG, -Allm, -AlAm, -IIm	-Allm, -Allñ, -IIm, -All, -GAllm, -GAllñ, -geli, -elimiñ, -Allk, -AIUm	-Allm
2. Çokluk Şahıs	-In(Iz), -Un(Uz), -ñg, ñglAr	-ñ, -ñlAr, ñIz, -ñUz, -IñIz, -UñUz, -Uñ, -Iñ, -ñızlar	-In, -Un, InIz, -UnUz
3. Çokluk Şahıs	-sUIAr, -sUnlAr, -sU, -sInlAr	-sUIAr, -sUnlAr, -sU, -sInlAr	-sInlAr, -sUnlAr

[†]Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Zeliha Tuğuz (2013), Türkçede Emir ve İstek Kipinin Tarihsel Gelişimi ve Eş zamanlı Görünümü (Mersin Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.

4. sXn/sXnlAr UçUn/içün/için YAPISI

Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçeleri için yapılmış çalışmalar göz önüne alındığında da edatın isim ve zamirlerle veyahut isim-fiil/sıfat-fiil vasıtasıyla artık isimleşmiş olan kelime türleriyle yan yana kullanılmış ve kullanılmakta olduğu açıktır. Ancak aşağıda vereceğimiz örnekler bu edatın farklı bir şekilde, özellikle 3. şahıs emir kipi vasıtasıyla (-sXn/-sXnlAr) çekime girmiş fiillerle de yan yana kullanıldığını göstermektedir:

4.1. Karahanlı Türkçesi nünunelerinden 11. yy.'da hazırlanmış *Türkçe İlk Kur'an Tercümesinde* için edatının 3. şahıs emir kipiyle çekimlenmiş fiillerle yan yana kullanıldığı çok miktarda örnek mevcuttur:

126 [3a1] Kılmadı anı Tanğrı meger müjde sizke amrulsun için (2) köngülleringiz anıng birle, yārī yok meger (3) Tanğrı üskindin, 'azīz hākīm (3) Āl-i İmrân/25) (Ata 2004: 3)

25 İrgāğıl (3) sening tapa hürmā tūpini tüssün için [10b1] sening üze yaş hürmā. (19 Meryem/31) (Ata 2004: 60)

22 Yağuk életgil elgingni (3) koltıking tapa, çıksun için ürüing [42a1] yawuzsuz ya'nī äyetsiz adın (20 Tâhâ/31) (Ata 2004: 66)

27 Yeşe bérgil (3) bağıni tilimdin, 28 uksunlar için [43a1] sözümi. (20 Tâhâ/31) (Ata 2004: 66)

36 Anlar kim tandılar alarğa tamuğ otı kazā kılınmas olar üze [77b1] ölsün için, yüngültmes anlardın (2) anıng kınındın mundağuk yanut bérürmiz (3) kamuğ nü-sipāska. (35 Fâtır/33) (Ata 2004: 88)

4.2. Harezmi Türkçesinin önemli temsilcilerinden 13. yy.'da hazırlanmış olduğu tahmin edilen *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Şuşter nüshasında da *uçun* edatı aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır:

(3) öğrendi anıng birle müşülmānlık-ğa, öğretti anı müşülmānlık-ğa, yaraştı, yaraşu tirildi anıng birle müşülmānlık-ğa tüşün-sün uçun / kıyştı andın, kıyştı andın, kıngır çıkdı andın (4) (Yüce 1993: 67, 175-3)

4.3. Harezmi Türkçesinin önemli eserlerinden, 15. yy.da istinsah edilmiş *Kısasü'l-Enbiyâ*'da için edatının 3. şahıs emir kipiyle kullanılmış olduğu örnek mevcuttur:

[234v]'Abdul'lâh İbn Ubeyy ulaş çerig (3) kırığında tüşer erdi, artuk yarağsız sözlese yārānlar işitmesün için meni yığlayur (4) kördi (Ata 1997: 339).

4.4. 15. yy.'ın ilk yarısında Memlük-Kıpçak sahasında yazılmış olduğu düşünülen *Tefsirü'l-Kur'an*'da da bahse konu şekil yer almaktadır:

(9) Hâkdin dîn-i İslâm birle gâlib (16) kılsun için, ol dîn-i İslâm'nı ve hücec ve bürhân birle başka dînlerniᅡ barına (Güler Tümkaya 2009: 100)

4.5. Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıyan, Klasik Osmanlı Türkçesinin başlangıç dönemi olan 16. yy.'da hazırlanmış, *Gurerü'l-Ahbâr* adlı dinî nitelikli eserde de aynı şekil yer almıştır:

/9/ çekili boğaza gelür velâkin daᅡı yürege ulaşup (10a) /1/ durur ol vaᅡtın ol aᅡılu ᅡarbeyle dürter cân ol /2/ yürekden ayrulsun için zîrâ kim rûᅡu yürekden /3/ ayrılmaz tâ dürtilmeyince ve daᅡı ba'zı kişı olur kim (Kol 2007: 82)

4.6. Firdevsî-i Rûmî'nin 15. yy. sonlarında yazmaya başlayıp 16. yy.'da (elli yıllık bir süreçte) tamamlamış olduğu büyük eseri *Süleyman-nâme-i Kebîr*'de de yine *için* edatının aynı şekilde kullanılmış örneᅡi mevcuttur:

(157a/03) Rûᅡ-ı şâᅡ-ı cindi'nüñ sözlerini tâli'-i mevlüd kitâbına raᅡam itdürdi müsülmânlara sebeb olsun için andan soᅡra (04) Süleymân ᅡazreti 'aleyhi's-selâm Loᅡmân-ı Ekber'e su'âl kıilup eyitdi (Jafarova 2010: 68).

4.7. Klasik Osmanlı Türkçesinin başlangıç yüzyılı kabul edilen 16. yy.'da hazırlanmış *Meᅡekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ* adlı dinî nitelikli eserde de *için* edatının bahse konu şekilde çok miktarda kullanılmış olduğu görölmektedir:

[4b] (1) risâleyi görenler, nihâyet anlar 'Arabîce olmaᅡın, her kişı müᅡalı'asına (2) ᅡâdir olmaᅡuᅡına binâ'en zuᅡr-i âᅡiret olsun için ve nef'i 'umûm olsun (3) için ve her yazı oᅡuyanlar ᅡaᅡıᅡat-i ᅡâli bilsünler için işbu (4) kitâbı Türkî dile getürdüm (Özkan 2009: 176).

[17b] ad virdüler işbu güzel nâm-ıla ᅡaᅡᅡ bunlaruᅡᅡ kitâblarına raᅡbet (4) eylesün için (Özkan 2009: 188).

[40b] (1) getüresin ve kişiniᅡᅡ vücdı nice naşîᅡat anᅡlasın için bâᅡîsinüᅡᅡ mişâlini saᅡᅡa ᅡavâle kılmışındur (Özkan 2009: 209).

[52a] (12) olmaya, bir miᅡdâr daᅡı 'âşıᅡlara, şâdıᅡlara şevᅡ ü zevᅡ (13) gelsin için kelimât idevüz (Özkan 2009: 220).

[60a] (13) bir miqdâr beyân itdüm. Huşûşen Keşşâf'ın ħâlini seni 'ibret (14) alsun için fetvânın ħađı aĥvâlini saŋga yazup şöyle ki (Özkan 2009: 227)

4.8. Edatın, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerini görmüş olan Matrakçı Nasuh'un 1533 yılında tamamlayıp Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu matematik kitabı *Umdetü'l-Hisâb*'da da aynı şekli tespit edilmektedir:

[108a] (1) istihrâc-ı meĥâricde zıkr olunmuşdur tekrâr zıkr olunmağa (2) ihtiyâc degül lâkin ıttılâ'-ı külli ĥâsıl olsun için (3) bir maĥalde mükerrer zıkr olunur (Karagöz 2013: 149).

libâs-ı ĥaĥâeyn ile (15) ta'bîr olındığına bâ'is saña ĥâ'ide-yi ĥaĥâeyn [127a] (1) ma'lûm olsun içündür zîrâ netîce bunuñ emsâli meĥülât (2) vâkı' olur (Karagöz 2013: 174).

4.9. 17. yy.'da yaşamış Âşık Ömer için edatını aynı şekilde kullanmıştır:

Budur elden gelen ancak olundu bu kadar icrâ Murâd âşıkların kalmasın için de'b ü erkânı (Karasoy-Yavuz 2010: 546/1442)

4.10. 17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesinde de bahsi geçen şekil tespit edilmiştir:

Ferâmurz kaşden aĥşâm olduĥda ⁴ bir ĥarb urdı, ĥayrı döndiler, irtesi gün ibtidâ ĥamle<y>i Ĥüsrev eylesün için. Ĥulâşa-i kelâm, yine Ĥüsrev Gürz-i Kebîr'i ⁵ ĥapup irişdi. (Isparta 2006: 43).

4.11. 17. yy. Osmanlı sahasında yaşayıp elli yıldan fazla bir süre seyahat etmiş Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesinde* de bu kullanım sıklıkla karşımıza çıkmaktadır:

[30a] Hemân Ebü'l-feth Gâzî dal-tırkeş olup alâmetim olsun için bir hadeng-i çâr-cenâh Ayasofya kubbesinin tâ ortasına atdı (Dankoff vd. 2006: 47).

[43b] Sütünlara bâr-ı sakîl olmasın için üstâd Mi'mâr Sinân billûr ve necef ve moran câmlar etmişdir (Dankoff vd. 2006: 69).

[69a] Pâdişâh'ım sür'at etsem yedi sâ'atde ederim, ammâ lahn-i hafî ve lahn-i celî olmasın için ne ifrât ve ne tefrît olmadan sekiz sâ'atde inşâ'allâhu Ta'âlâ hatm-i şerîf ederim (Dankoff vd. 2006: 112)..

[76a] Kara Hasan Paşa defterdâr-ı mu'azzam ve Abdürrahîm Efendi şeyhülislâm-ı hümâm-ı akdem bulunup Sultân Murâd Hân merhûmun do-

nanması hebâya gitmesin için yine Akdeniz'e donanma-yı hümâyûn çıkıdı (Dankoff vd. 2006: 124).

[81a] Melek Ahmed Paşa vezâretinde defterdâr olup tama'-ı hâmindan azl olunup niçe pes-pâye eyâlet ve sancaklara hâkim olup el-harîsu mahrûm mazmûnunca bir sâ'at ya'nî bir ân çâşnisi helâl lezzetin müşâhede etsin için mührü verüp lezzeti demâğını mu'attar etmeden bir sâ'atde yine mührü alup... (Dankoff vd. 2006: 132)

[134a] Hâlâ beher sene bu Tophâne Abazaları evlâdları bir yaşında ve ikisine bâliğ iken şehir oğlanı olmasın kul olup satılıp devlet-mend olsun için her sene evlâdların süd analara verüp niçe beşik kundak, oğlan uşak, gemiler ile Abaza diyârına gönderüp... (Dankoff vd. 2006: 216)

[134b] Leb-i deryâsı amîk olup lodos rûzgârı telattumu harâb etmesin için mîşe dirahtların deryâya kakup beşik beşik edüp leb-ber-leb taş ile memlû edüp istihkâm bulmağın Beşiktaş derler (Dankoff vd. 2006: 217)

[139b] anlar dahi bu ibret-nümâ kâr-ı üstâd zâyi' olmasın için bu Sultâniyye Bâğçesi'nde leb-i deryâ üzr[e] bir kasr-ı irem etmişlerdir (Dankoff vd. 2006: 226).

[164b] Zîrâ âlât-ı silâha müstağrak kavm içre fesâd olmasın için keştîbân-ı Bahr-i Sefîd takaddüm etdi (Dankoff vd. 2006: 268).

[165b] Böyle bir tâ'ife-i mezmûm iken Mısır'dan metâ'ları gelüp kaht [u] galâ olsun için der-mahzen edüp zarar-ı âm olduklarından gayrı bir alay muhtekir kavmdirler (Dankoff vd. 2006: 270).

[177a] Sikke kalp olmasın için niçe yerde olan darbhâneleri ref' etdiler (Dankoff vd. 2006: 289).

4.12. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* nde yer alan örnekler de bu şeklin 16. yy. ile 18. yy. arasında Anadolu sahasında var olduğunu göstermektedir:

İçün: ... diye, maksadıyla.

Şiramle [Fa.]: Ol emlece derler ki kabzı gitsün için sütte ıslatırlar. (Deş. XVI. 338-2)

Berrade [Ar.], gûze-aviz [Fa.]: Suyu soğusun için bardak astıkları çengel. (Aks. XVII-XVIII. 154)

Yam [Fa.]: Ol attır ki menzilhanelerde hıfz ederler ki sürat ile gelen ulaklar rükûp etsinler için (Aks. XVII-XVIII. 131) (TTS 1967: 2011)

4.13. 18. yy.'da İstanbul'da hazırlanmış *Baytarnâme*'de de aynı şekle rastlanmıştır:

(42a/6) şarı kaṭrānı koyup ata içüre ya° nī mīzānı 7) hemān yumurṭa kabuğıdır ziyāde olmasun 8) içündür inşā° llāhü° r-Raḥman def° ola (Kunul 2010: 47).

4.14. Edat, 18. yy.'da hazırlanmış bir *Münşeât Mecmuası*nda da karşımıza aynı şekilde çıkmaktadır. Münşeât mecmuaları devletin resmî yazışmalarını da barındıran eserlerdir. Bu açıdan Türkçeyi çok iyi bilen, doğru ve güzel kullananlar tarafından tertip edilebilir. Daha açık bir ifadeyle münşeât mecmuaları dönemin resmî yazı dilini yansıtan önemli eserlerdir. Bu açıdan durumu edatın bu kullanılış şeklinin bir ağız özelliğinin yansımaları değil de yazı dilinin kabul ettiği bir şekil olduğunun ispatı olarak kabul edebiliriz.

(68a) Temessük

Şol vasat kıt'a mekatibe dirler (16) içinde takayyüd olan ahval ü ef'âl-i meram mürûr-ı eyyâm ve güzâr-ı a'vâm cümle feramûş olunmasun (17) için yazılmış ola (Şahin 2005: 138).

4.15. Klâsik Osmanlı Türkçesi eseri olduğu belirtilen tasavvufî içeriğe sahip *Hikâyet-i Hâce Sa'îd* adlı çalışmada da karşımıza aynı şekil çıkmıştır:

(3a) Bu tarafda H'âce Zekerıyyâ, oğlunun (19) nûr-ı dîdesiniñ birez telâşisin gördi. Ammâ meclis telh olmasun için (20) muḳayyed olmadı (Korkmaz 2013: 71).

H'âce Zekerıyyâ, H'âce (17) Sa'îd'i hicâb etmesün için şoḫbet etmeyüp ḥammâma koydı (Korkmaz 2013: 99).

4.16. İstanbul'da çıkan *Cerîde-i Havâdis* adlı gazetenin 1840 yılında çıkmış 19 numaralı nüshasında ve 1850 yılında çıkmış 507 ve 508 numaralı nüshalarında bu kullanımın devam ettiği görülmektedir (CH 19/2b: CH gazetenin isminin kısaltması, 19. sayı, 2. sayfa ve b sütunu yani ikinci sütun anlamına gelmektedir, üst simge şeklinde görünen rakamlar ise satır numaralarıdır):

Gerçi onlarda dahi cumhur meclisi açıldıkda re'is-i 7 cumhur olan zatın meclise bir nutk-ı resmî arz etmesi âdet ise de bu'dıyyet-i 8 mesâfe münâsebetiyle nutk-ı resmî-yi mezkûrda bize dair madde bulunmadığı malum 9 olsun için ifade kılındı (CH 19/2b).

²⁷ Zîr-i hükümetinde vâkı' memleketlerde serzede-i zuhûr olan şûriş ²⁸ ve ihtilâlin def° ü ref°i hususuna bari bu vechle bir çare 29 bulunsun için

Hess elektörü cenâbları elektörlük mesnedini ³⁰ terk ü ferâgat etmek niyetinde yani bütün Alaman devlet ³¹ ve hükümetlerine ilan eylemiş ise de... (CH 507/3a)

³⁰ İsviçre’de bir adam evleneceği vakit resm-i izdivâcî îfâ ve icrâ ³¹ olunsun için kiliseye gider iken ondan birkaç gün mukaddem ³² evlenmiş bir başka adam merkûmun önünde bir bayrak çekerek ³³ kiliseye götürmek ‘âdât-ı kadîmelerinden bulunmuş olduğundan ³⁴ her ne kadar bu usulün lağv ve ibtali çarelerine teşebbüs olunmuş ³⁵ ise de fakat usul-i mezkûrun kaldırılmasına papaslar bir vechle ³⁶ rıza göstermemişler (CH 508/4a).

4.17. Osmanlı döneminde 19. yy.’da etkin bir kimliğe sahip Murad Molla tarafından 1848’te hazırlanmış *Mesnevi Şerhinde* de bahse konu şekil çok sayıda yer almıştır:

(2a) Onun için makâm-ı hayvâniyet mertebe-i süflidir ki onları bu ‘âlem esfel-i ma’mure etsinler için yaratmışlardır (Çekiç 2011: 24).

(3a) Ya’ni bu kitabı tedris eyle bu şey suhufun havlinde tavâf etmeyen tavâf eylesin için yani bu kitabı istihrâca kâdir olmayanlar kudretyâb olsunlar için bunun mânâsını tâlibine beyân eyle demektir (Çekiç 2011: 27).

(17a) Hazreti Muhammed Sallallahu Teâlâ Aleyhi Vesellem bu dünyada ve cihan-ı âhirette böyle olunca şefa’at edicidir bu dünyada din semtine gitmeye şefa’at eder yâ’ni hidâyette olsunlar için ümmetine Cenâb-ı Haktan şefa’at eder (Çekiç 2011: 68).

(30a) ve gulamı dâhi beyt-i zifafa idhal eylediler ve derakâb gulam bilmesin için sem’i söndürdüler niteki beyân buyururlar (Çekiç 2011: 106).

(33b) Akşemseddin Hazretleri her ne kadar boynuma geçmesin için sa’y etmişler ise de müfit olmayıp akıbet gerdanına vâki’ olmuş (Çekiç 2011: 115).

(38a) marazı şiddet bulsa akrâbası ve ahabbı o hastanın yanına cem’ olup Melekü’l-mevt gelip rûhunu kâbzetmesin için sema cânibine ok atarlar imiş (Çekiç 2011: 127).

(48a) eğer ki cimin fethiyledir velâkin be kelimesine harekede muvafilek olsun için cimin kesrile okumak lazım gelir (Çekiç 2011: 159).

(51a) Sâlih kimesne zannederler bu ciheten yetimin malı zayi olmasın için bana teslim etmişlerdir (Çekiç 2011: 167).

(52b) Bekçi dedi ki hırsızlar geldiler bizi bir kimesne bilmesin için nikâb içinde olarak metâlârı çapın (Çekiç 2011: 172).

(53b) Hazretleri vakt-i mevte seni mağfiret etmek ba'îd değildir zîra fevt olana mahzun olunmasın için ezelde fevti levhte ispat olunmuştur (Çekiç 2011: 175).

(59a) binâberin esvakta yürür iken nikap ile yürürler imiş kimse vech-i şerîfini görmesin ve cezbeyle vâki olmasın için Kaddesallahu Teâlâ esrârıhim (Çekiç 2011: 191).

(64a) 'aklı sufara ile tâbir etmesi sevdaya münasip olsun içindir (Çekiç 2011: 204).

(84a) ve dâhi o Bilalden değnekli ağacı ehad demesin için vurdukça min gayrı kast ehad demek ve hakkı zikir ve sena sadır olur idi (Çekiç 2011: 264).

(93b) velâkin söyleyen Allah Teâlâ olduğunu ehl-i gaflet bilmesinler için lisan-ı hicap etmiştir (Çekiç 2011: 296).

4.18. Kuvvetli bir ihtimalle 15. yy. dâhilinde Germiyanlı Ahmedî'ye ait olduğu belirtilen *Dâstân-ı Hazret-i Yûsuf* adlı eserde *içün* edatının görülen geçmiş zamanın 3. şahsı ile çekimlenmiş bir fiille yan yana kullanıldığı görülmektedir:

59a

2309 Didiler kim olmuşuz gâyet cû'ân

Acıdı anlara Yûsuf ol zamân

2310 Acıdı için anuñ dîdârını

Halk-ı Mışra eyledüm gîdâ anı (Şahin 2010: 306)

18. yy. başlarında hazırlanmış *Manzume-i Akâid* adlı eserde *içün* edatının görülen geçmiş zaman 1. şahıs çekimli bir fiilden sonra kullanılmış olduğu görülmektedir:

1275 Hâyâtında belî la'net iderler

Anı n'itdim için töhmet iderler (Ekşioğlu 2012: 264)

Bazı kısımlarında Kıpçak Türkçesinin de özellikleri hissedilen 18. yy. sonlarına ait olup Çağatay Türkçesinin son dönemine ait özellikleri barındıran *Bozoğlan Destanı*'nda zarf-fiil eki almış bir fiili takiben *üçün* edatı kullanılmıştır.

(2) Meni sorsañ zindân içre ölgen-men

Sorap için bul haberni élder-sen (Arslan-Erol 2008: 156)

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda *için* edatının isim soylu kelime türleriyle kullanıldığı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Yani hiçbir şekilde edatın fiillerle kullanılmadığı belirtilmiştir. Ancak bunların dışında Jean Deny, Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun ve Necmettin Hacıeminoğlu *için* edatının fiillerle bağlantılı kullanılabilmesi durumuna kısaca değinmiştir.

Hacıeminoğlu *Türk Dilinde Edatlar* çalışmasında her ne kadar *için* edatını yalnızca isim türünden kelimelerle yan yana kullanılmış olarak göstermişse de edatın Özbek Türkçesinde emir kipinin 3. şahısıyla kullanılmış bir örneğini hiçbir değerlendirme yapmadan vermiştir: “*Özbekçede: için*

Beriş için: hat yazur için, bular için; bolkanu için; şu için; yahşıräh bolsun için; bolsun için, şunun için (Özb. Gr. 146)” (Hacıeminoğlu 1992:101)

Öyle anlaşılıyor ki Hacıeminoğlu bu kullanım hakkında pek de doğru bir şekil olmadığını düşündüğü için yoruma gitmemiş, edatın isimlerle kullanılan örneklerine ağırlık vererek sadece isim türünden kelimelerle kullanıldığını belirtmiştir.

Jean Deny hazırlamış olduğu *Türk Dil Bilgisi* adlı çalışmasında *için* edatını “*Adların yalın hâlini ve birtakım zamirlerde ilgi hâlini alan edatlar*” başlığı altında incelemektedir (Deny 2012: 536), yani Deny de edatın sadece isim türünden kelimelerle kullanılabilirliğini kabul etmiştir. Yine aynı çalışmada Deny: “*1. hatırlatma-Edatların kişili bir fiil kipine yederlik edemeyecekleri hakkındaki kuralın dışında için edatı bazen teklik üçüncü kişi buyruk kipiyle kullanılır ise de böylesi hiç de fasih sayılmıyor: Sizi görsün için geldi.”* (Deny 2012: 538) diyerek böyle bir kullanımın var olduğunu ancak bunun uygun olmadığını ifade etmiştir.

Tahir Nejat Gencan: “*Çekimli eylemlerle öbekleşmez; kimi kez anlam kaymasına uğrayarak buyuru kiplerinin III. kişisiyle kullanılır: O dergiyi Sevim’e okusun için verdim (=okuması için)”* (Gencan 1979: 441) demektedir. Gencan *içimin* anlam kaymasına uğramış olduğunu belirtirken büyük bir ihtimalle *diye* edatını kastedmektedir. *Diye* edatı çekimli fiillerle de yan yana rahatlıkla kullanılarak aktarım cümlelerini pekiştirme özelliğine sahiptir. Ayrıca tıpkı *için* gibi cümlede sebep, maksat hedef ilişkisini kurar. Yani bir anlam kaymasından bahsetmek hiç de uygun görünmemekte, *diye* de *için* de aynı anlamla ilişki kurabilmektedir.

Haydar Ediskun ise *Türk Dil Bilgisi* kitabında:

İçin edatı çekimli fiillere ulanamaz. Bununla birlikte kimi kez emir kipinin III. tekil ve çoğul kişilerine, amaç ilgisıyla ulandığına rastlıyoruz: “Ben, ona bu kitabı okusun için vermiştim”... vb. Fakat bu türlü kullanım, bugün yerini fiilimsilere bırakmıştır: “Okuması için...” (Ediskun 1985: 295)

demiş, fakat bu durumu Gencan gibi anlam kaymasına bağlamak ya da Deny gibi fasih değildir demek yerine artık *fiilimsi+iyelik ekinin* emir kipi yerine kullanıldığını belirtmiştir. Bu tespit kanaatimizce eleştiriye açıktır. Şöyle ki incelemiş olduğumuz kaynaklarda *-sXn/-sXnlAr UçUn/içün/için* yapısından çok daha fazla *-mAk/-mAgI UçUn/içün/için* şeklindeki kullanım mevcuttur. Yani zaten hâlihazırda bir *isim-fiil+iyelik ekli* kullanım vardır. Çağdaş Türkiye Türkçesinde ise bu kullanımın daha çok *-mAsI için* şeklinde karşılandığını da görmekteyiz. Dolayısıyla *-mAk/-mAgI UçUn/içün/için* şekli dururken *-sXn/-sXnlAr UçUn/içün/için* şeklinin kullanılmış olması bu tespitle açıklanamaz. Öner, *-mATI* zarf-fiili üzerinde yapmış olduğu çalışmasında görülen geçmiş zaman teklik 3. şahıs çekimli cümlelerin isim olarak kalıplaşması konusunda edatların çekimli fiilden sonra kullanılabilmesi meselesi arasında bir bağlantı kurmaktadır:

Cümle, bir hüküm, bir bilgi vermekle, geniş anlamında, bir var oluşun adıdır, yani gramer olarak da bir isimdir. Türkçede “Kalem gibi yazıyor.” örneği ile “Bugün gitmeyecek gibi davranıyor.” örneğinin mukayesesinde, gibi son çekim edatının, “kalem” ismiyle “Bugün gitmeyecek.” cümlesine aynı şekilde bağlanması dikkat çekicidir. Bunun gibi örnekleri çoğalttığımızda, dilimizde cümlenin toplu yapısının bir isim olduğunu açıkça görürüz: Asker-cesine, yiğitcesine vb. örneklerindeki genişlemiş –casına/-cesine eşitlik eki, aynı şekilde, gelmeyecekmiş birleşik çekimli yüklemine getirilebilmektedir (gelmeyecekmişcesine). Yani, isimlerden tarz bildiren zarflar türeten –casına/-cesine eki veya isim çekiminde eşitlik gösteren gibi edatı herhengi bir cümleye de isim gibi muamele etmektedir. Bunun gibi örnekler, Türkçede cümlenin, yani gramerde çekimli fiille esaslanan bir var olma bilgisinin, nihaî olarak bir isim olduğunu göstermektedir (Öner 2011: 71-72).

Cümlelerin aslında birer *isim* olduğu ile ilgili bu tespit tartışılabilir ancak bir gramer terimi olarak Türkçe için bizim kabul ettiğimiz *isim* tanımı burada birtakım sıkıntılara neden olabilir. Bir cümle içerisindeki kelimeler *isim* ya da *fiil* olsun, edatlar ve bağlaçlar yani görevli kelimeler hariç, aynı

zamanda kendi başlarına bir anlam da ifade ederler. Başka başka kelimelerle birleşerek farklı cümleler meydana getirebilirler. Fiilimsiler ve bağlaçların yardımıyla sayfalar sürecektür cümleler kurulabilir. Madde başı olarak sözlüklere almak istediğimizde ciltler dolusu sözlük yetersiz kalabilir. Burada *isim* terimi bizim kabul ettiğimiz manada uygun görünmemektedir. Ayrıca cümleler aslında birer *isimdir* demek yerine bazı edatlar çekimli fiillerle birlikte de kullanılabilir demek daha temkinli bir yaklaşım gibi görünmektedir. Cümlelerin *isim* olarak kabul gördüğü diller *çok bireşimli/çok bükümlü* diller olarak ayrıca tanımlanmaktadır: “*Çok bireşimli diller Eskimo dilleri gibi, temel bir sözlüksel ögeye getirilen eklerle tümce oluşturan, son ekleme yoluyla elde edilen geniş bir sözlüksel birimin çoğu kez tümceyle özdeşleştiği, bitişim olgusunun tümcenin bütününe yayıldığı dillerdir.*” (Aktaran: Eker 2011: 77). *Çok bükümlü dillere örnek olarak Groeland dili gösterilebilir. Bu dillerde tek bir köke eklenen belirteç ve takılarla ya da kökün dönüşümleriyle uzayan sözcük bir tümce oluşturur. Bu dillerde tümcenin bölümleri belli bir biçimde sıralanmalıdır, sıralanma bir dilbilgisel işlemdir* (Kıran ve Kıran 2010: 36).

11. yy. Karahanlı sahası, 13. yy. Harezm sahası, 15. yy. Harezm sahası, 15. yy. Kıpçak sahası, 16. yy. Anadolu sahası ve hatta 19. yy. Osmanlı gazetesinde bile –gazetede kullanılmış olması konuşma dilinde de yer bulduğunu ve yapının yaygınlığını ortaya koymaktadır- rastladığımız bir şeklin anlam kayması, hatalı kullanım vb. şekillerde açıklanması bizce pek uygun değildir. Açıkça görülmektedir ki *için* edatı sadece isim ve isim türünden kelimelerle değil yaygın şekilde 3. şahıs emir kipiyle çekimlenmiş fiille de kullanılmıştır. Sadece bir iki örnekle tespit etmiş olmamız nedeniyle yaygındır diyemediğimiz zarf-fiille ve görülen geçmiş zaman çekimiyle kullanılmış örneğine de rastlamış bulunmaktayız. Eğer edatın başka çekimli fiillerle de yaygın bir şekilde kullanılmış olduğuna dair örnekler tespit etmiş olsaydık, *için* edatı fiillerle de kullanılır diyebilecektik, ancak görüldüğü üzere neredeyse sadece emir kipinin üçüncü şahısla kullanılmaktadır. Emir kipinin isimleşmediği veya isim unsuru taşımadığı da açıktır. Ancak emir kipinin artık kalıplaşmış olduğu bazı ifadeler günümüzde de rastlamaktayız: *Aşk olsun, kolay gelsin* vb. Fakat tespit ettiğimiz örneklere kalıplaşma şeklinde bir açıklama da uygun düşmemektedir. Öte yandan niçin emir kipiyle *için* edatı yan yana kullanılmış, niçin zaten aynı anda tarihî dönemlerde çok daha fazla oranda kullanılmakta olan –*mAk/-mAgI UçUn/içün/için* şekli tercih edilmemiştir sorusu da açıkça ortadadır.

Tespit ettiğimiz ilk örnekler 11. yy. Karahanlı sahası Kur'an Tercümesine aittir. Biz ayetlerin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekillerini de örneklerin hemen altına karşılaştırabilmek amacıyla aşağıda veriyoruz:

126 [3a1] Kılmadı anı Tanğrı meger müjde sizke amrulsun için (2) köngülleringiz anıñ birle, yārī yok meger (3) Tanğrı üskindin, 'azīz ḥakīm (3 Âl-i İmrân/25) (Ata 2004: 3)

Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatıssın diye yaptı. Yardım, yalnız galip ve hikmet sahibi olan Allah katındadır (3 Âl-i İmrân/126) (Yazır t.y.a.: 418).

25 İrgâğıl (3) seniñ tapa ḥurmā tūpini tüşsün için [10b1] seniñ üze yaş ḥurmā (19 Meryem/31) (Ata 2004: 60).

Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine devşirilmiş taze hurmalar dökülsün (19 Meryem/25) (Yazır, t.y.b: 404).

22 Yağuk életgil elgiñni (3) koltıkiñ tapa, çıksun için ürüñ [42a1] yawuzsuz ya'nī âyetsiz adın (20 Tâhâ/31) (Ata 2004: 66).

Bir de diğeri bir mucize olmak üzere elini koynuna koy ki, kusursuz olarak bembeyaz çıksın (20 Taha/22) (Yazır t.y.b: 422).

27 Yeşe bérgil (3) bağıni tilimdin, 28 uksunlar için [43a1] sözümi (20 Tâhâ/31) (Ata 2004: 66).

Dilimden düğümü çöz ki sözümi iyi anlasınlar (20 Taha/27-28) (Yazır t.y.b: 422).

36 Anlar kim tandılar alarka tamuğ otı kazā kılınmas olar üze [77b1] ölsün için, yüngültmes anlardın (2) anıñ kınındın mundağuk yanut bérür-miz (3) kamuğ nū-sipāşka (35 Fâtır/33) (Ata 2004: 88).

İnkâr edenlere gelince, onlara cehennem ateşi vardır. Hüküm verilmez ki ölsünler, kendilerinden biraz azab da hafifletilmez. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız (35 Fâtır/36) (Yazır t.y.c: 385).

Bu tespit ettiğimiz en eski örneklerde karşımıza çıkan iki özellik vardır:

Birincisi cümleyi ikiye bölmek için bir bağlaç gibi üçün kullanılmış olduğu; diğeri özellik ise emir kipinin anlamı güçlendirici, vurgulayıcı fonksiyonundan yararlanılmış olduğudur.

Kuran tercümesinin günümüzdeki şekline baktığımızda “amrulsun için”ün karşılığı “yatıssın diye”, “tüşsün için”ün karşılığı “dökülsün”,

“çıkısun için”ün karşılığı “çıkısın”, “uğsunlar için”ün karşılığı “anlasınlar”, “ölsün için”ün karşılığı “ölsünler” şeklinde geçmektedir. Emir kipinin varlığı muhakkak, ancak *üçün* edatı Karahanlı Kur’an tercümesinde cümlenin tamamlanmayıp bir tür birleşik cümle kurulmasını sağlamış gibi görünür. *Üçün* burada bir tür sebep bildiren cümle bağlacı gibi vazife almıştır. Ancak daha sonraki yüzyıllara ait tespit etmiş olduğumuz örneklerde bu vazife zayıflamış daha çok emir kipinin vurgulayıcı özelliği önem kazanmıştır. Emir kipinin özelliği anlatımı güçlendirmesi, ifadeyi vurgulamasıdır. Emir bir işin kesinlikle yerine getirilmesi isteğini yansıtır. Emir kipinin 2. şahıs çekimi hem tarihî hem de çağdaş lehçelerde eksiz olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte günümüzün aksine tarihî lehçelerde emir kipinin 2. şahıs çekiminde eksiz şeklin yanı sıra -gXl/-gXn; -kIl/-kIn şekilleri kullanılmıştır[‡]. Diğer tüm şahıslar emir kipinde bir ekle karşılanırken yalnızca 2. şahıs emir kipinin hem eksiz hem de ekli kullanımı bunun bir tür pekiştirici, vurgulayıcı bir unsur olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Daha açık bir ifadeyle o dönemde olukça yaygın kullanılan *-mAk için/-mAgI UçUn/içün/için* yerine *-sXn/-sin UçUn/içün/için; -sXnlAr UçUn/içün/için* şeklini kullanmak ifadeyi kesinleştirmiş, bir zorunluluk, bir mecburiyet algısı ortaya çıkarmış, üslubu sertleştirmiş, ifadeyi keskinleştirmiştir. Bu doğrultuda *amrulmağı için* yerine *amrulsun için, tüşmegi için* yerine *tüşsün için, çıkmağı için* yerine *çıkısun için* şeklinin kullanılmış olması ifadeyi güçlendirmiştir. Yine isim-fiil+3. teklik şahıs iyelik ekiyle kurulabilecek anlam bağlantısı 3. teklik şahıs emir kipiyle kurulmuş görünmektedir. Emir kipinin ifadedeki kesinliği yansıtması, anlamı vurgulayıcı özelliğe sahip olması nedeniyle tespit etmiş olduğumuz örneklerde *-sXn/-sin UçUn/içün/için; -sXnlAr UçUn/içün/için*, şeklinin ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız. Dil araştırmalarında amaç belli durumları ortaya koyarak kural koymak değil, olanı tespit etmek ve bu doğrultuda çözümlenmelere gitmektir. Bu açıdan edatların, bir tür aktarım cümlesini bağlama özelliğine sahip *diye* haricinde, sadece isim veyahut isim türünden kelimelerle birlikte kullanılabileceğine dair genelleşmiş kanının bir daha düşünülmesi gerekir. Daha dar bir ifadeyle *için* edatı isim soylu kelime türleriyle birlikte kullanılmış ve kullanılmakta olduğu gibi emir kipinin 3. şahısla da tarihî lehçelerde yaygın şekilde kullanıldığı örneklenebilmektedir.

[‡] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Zeliha Tuğuz, (2013); a.g.t.

KAYNAKÇA

ARSLAN-EROL Hülya (2008); *Bozoğlan (Yûsuf Bég-Ahmed Bég) Destanı, İnceleme, Metin ve Dizin*, Akçağ Yay., Ankara.

ATA, Aysu (1997); *Kıssaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım, (II Dizin)*, TDK Yay., Ankara.

ATA, Aysu (2004); *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, TDK Yay., Ankara.

ATALAY, Besim (1998a); *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi C. 1, 4. bsk.*, TDK Yay., Ankara.

ATALAY, Besim (1998b); *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi C. 2, 4. bsk.*, TDK Yay., Ankara.

ATALAY, Besim (1999); *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi C. 3, 4. bsk.*, TDK Yay., Ankara

ÇEKİÇ, Harun (2011); *Hulâsatü's-Şurûh Adlı Mesnevi Şerhinin 6. Cildinin 1-95 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, Dan.: Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG (Fatih Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

DANKOFF, Robert-Seyit Ali KAHRAMAN-Yücel DAĞLI (2006); *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 1. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, YKY, İstanbul.

DENY, Jean (2012); *Türk Dil Bilgisi*, Çev.: Ali Ulvi Elöve, Uyarlayan: Ahmet Benzer, Kabalcı Yay., İstanbul.

EDİSKUN, Haydar (1985); *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

EKER, Süer (2011); *Çağdaş Türk Dili*, 7. bsk., Grafiker Yay., Ankara.

EKŞİOĞLU, Serap (2012); *Kadı Hüseyin İspartavî, Manzûme-i Akâid (Tenkitli Metin-Dil İncelmesi-Gramatikal Dizin)*, Dan.: Doç. Dr. Hasan Ali Esir, (Recep Tayyip Erdoğan Ün., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize.

ERGİN, Muharrem (t.y.) *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul.

GENCAN, Tahir Nejat (1979); *Dilbilgisi*, Gözden geçirilmiş IV. Baskı. TDK Yay., Ankara.

GÜLER TÜMKAYA, Nursel (2009); *Tefsirü'l-Kur'an (40b-80a) Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Dan.: Doç. Dr. Tanju Oral Seyhan, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Eski Türk Dili Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992); *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul.

ISPARTA, Selvet (2006); *17. Yüzyılda Yazılmış Mensur Şehnâme Tercümesi (291a-320b)*, Dan: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, (Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

JAFAROVA, İlhama (2010); *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleyman-nâme-i Kebîr'i (63. Cilt)*, İnceleme-Metin-Dizin, Dan.: Prof. Dr. Gülden Sağıl Yüksekaya, (Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

KARAGÖZ, Ali (2013); *Naşûh Es-Silâhî'nin Umdetü'l-Hisâb Adlı Eseri (89b-179a) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Dan.: Doç. Dr. Mustafa Toker, (Selçuk Üniversitesi, SBE, Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

KARASOY, Yakup-YAVUZ, Orhan (2010); *Âşık Ömer Divanı*, Konya.

KIRAN, Zeynel-Ayşe (Eziler) KIRAN (2010); *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yay., İstanbul.

KOL, Kevser (2007); *Gurerü'l-Ahbâr (İnceleme-Metin-Dizin)*, Dan: Yrd. Doç. Dr. Burhan Paçacıoğlu, (Cumhuriyet Ün. SBE, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas

KORKMAZ, Türkan (2013); *Hikâyet-i Hâce Sa'îd, (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Dan.: Prof. Dr. Gülden Sağıl Yüksekaya, (Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep (1995); *uçun ~üçün~için vb. Edatların Yapısı Üzerine, Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. 1, s. 94-97, TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2009); *Türkiye Türkçesi Grameri –Şekil Bilgisi-*, 3. bsk., TDK Yay., Ankara.

KUNUL, Bahar (2010); *Belğrâdlı Ken'ân'ın Baytarnâmesi (Metin-İnceleme-Sözlük)*, Dan.: Prof. Dr. Yakup Karasoy, (Selçuk Ün., SBE, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Lİ, Yong-Söng (2004); *Türk Dillerinde Sontakılar*, Kebikeç Yay., İstanbul.
- ORUÇ, Birsnel (1994); *Oğuz Grubunda Edatlar*, Dan.: Prof. Dr. Kemal Eraslan, (İstanbul Ün. SBE, Yeni Türk Dili Anabilim dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ÖNER, Mustafa (2011); *-mATI Gerundiyoumu Hakkında, Türkçe Yazıları*, Kesit Yay., İstanbul, s. 67-75.
- ÖZKAN, Abdurrahman (2009); *Mehekkü'l-‘İlim ve'l-‘Ulemā (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım*, Fakülte Yayınevi, Isparta.
- ŞAHİN, Fatih (2010); Ahmedî, *Dâstân-ı Hazret-i Yûsuf (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Dan.: Prof. Dr. Kâzım Köktekin, (Atatürk Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- ŞAHİN, Oğuzhan (2005); *Mecmua-i Münşeat, TDK Ktp. A. 363/1, (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, Dan.: Doç. Dr. Atabey Kılıç, (Erciyes Ün. SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- TİKEN, Kâmil (2004); *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-fiiller*, TDK Yay., Ankara.
- TUĞUZ, Zeliha (2013); *Türkçede Emir ve İstek Kipinin Tarihsel Gelişimi ve Eş zamanlı Görünümü*, Dan.: Yrd. Doç. Dr. Ali Tan, (Mersin Ün. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (t.y.a.); *Hak Dini Kur'an Dili, C. 2*, Sadeleştirilenler: Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr: Emin Işık, Br. Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Zehraveyn Yay., İstanbul.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (t.y.b.); *Hak Dini Kur'an Dili, C. 5*, Sadeleştirilenler: Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr: Emin Işık, Br. Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel Zehraveyn Yay., İstanbul.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (t.y.c.); *Hak Dini Kur'an Dili, C. 6*, Sadeleştirilenler: Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr: Emin Işık, Br. Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Zehraveyn Yay., İstanbul.
- YÜCE, Nuri (1993); *Mukaddimetü'l-Edeb, Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşhası, Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks*, TDK yay., Ankara.
- [CH 19/2b] Cerîde-i Havâdis, Numero 19 fi Z (Zilhicce) gurre sene 1256 (1840)

[CH 507/3a] Cerîde-i Havâdis, Numero 507 fi M (Muharrem) 16
Çehârşenbe sene 1267 (1850)

[CH 508/4a] Cerîde-i Havâdis, Numero 508 fi M (Muharrem) 24 Pencşenbe
sene1267 (1850)

[TTS] *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* C III E-İ (1967), TDK Yay., Ankara.